

Aleksa Milojević

*Ekonomski institut,
Banja Luka*

Priljeno: 06. 05. 1986.

DRUGA GENERACIJA MIGRANATA ILI POTREBA IZGRADNJE REALNE MIGRACIJSKE SLIKE O SEBI

SAŽETAK

U prvom dijelu ovoga rada autor prilazi problematici druge generacije migranata jer smatra da diskusija o djeci migranata može doprinijeti stvaranju realne slike o migraciji, tj. o izmjeni migracijskog sadržaja. Radna migracija u izvjesnoj mjeri postaje iseljenička, no u obrazovnom pogledu djeca migranata čak su lošije pripremljena za budućnost u imigracijskim zemljama od roditeljske generacije. Osim toga, u njih je opterećenje problemom identiteta naglašenije nego u roditeljskoj generaciji. Opada želja za povratkom u zemlju porijekla (roditelja), mada djeca migranata ne prihvataju potpuno ni zemlju prijema. Ta dilema zapravo je dio ukupnih izmjena migracijskih kvaliteta. S time u vezi, u drugom dijelu rada, autor problematizira pitanje privremenosti boravka u inozemstvu. Tumači da jugoslavenski migranti imaju vrlo dug migracijski staž u inozemstvu, da imaju visok stupanj asimiliranosti u zemljama prijema i da su povratni tokovi, unatoč željama samih migranata i naporima Jugoslavije, ispod prosjeka. Migracija, dakle, teži trajanju, a koncept privremenosti ne odražava stvarno stanje nego politiku. Autor smatra da treba otvoriti potpunu diskusiju jer je jugoslavenska migracijska politika u zaostatku s obzirom na migracijske politike razvijenih (imigracijskih) zemalja. Ona se drži početnih načela da je migracija konjunkturna pojava dok su takvo polazište napustile politike imigracijskih zemalja, koje sada žele integrirati i asimilirati posebno drugu generaciju migranata jer su svjetske uloge mladih u razvoju. Autor zaključuje da treba izići na teren migracijske stvarnosti i izgraditi realniju migracijsku sliku.

Migranti danas nisu samo oni koji su napustili zemlju i uputili se na rad u inostranstvo. To su već uvelike i njihova djeca pa i unuci, treća generacija. To su promjene koje se lako uočavaju. Ipak, to su samo neke i lako prepoznatljive migracijske promjene. Iza toga stoje mnoge i mnoge manje ili više skrivene pojave, koje je potrebno upoznati, i koje govore o nemalim promjenama migracijskog kvaliteta.

Umjesto radne migracije, ona je sada sve više iseljenička, a namjesto odlaska pojedinaca sve su češći odlasci porodica. Druga generacija nije ni hronološka ni samo demografska migracijska promjena. To je bitna izmjena ukupnoga migracijskog sadržaja. Zbog toga je govor o drugoj generaciji samo dijelom govor o njoj. Težište je na uočavanju bitnih kvalitativnih migracijskih pomjeranja, jer je migracija neprekidan tok kvalitativnih izmjena, gdje je pojava druge i daljnjih migracijskih generacija samo zakonita posljedica. Diskusija o drugoj generaciji u suštini je proširenje mogućnosti da se ova kvalitativna migracijska pomjeranja, njihov zakoniti tok, pot-

punije uoči. Diskusija o drugoj generaciji treba da doprinese stvaranju realne migracijske slike, treba o migraciji da otkrije sklad-nesklad između govora migracije i govora o migraciji. Prati li govor o migraciji uspješno svajena kvalitativna pomeranja ili je u bitnom zaostatku? Ovdje ćemo razmišljati o oba ova dijela — o drugoj generaciji migranata ali i o ukupnim kvalitativnim migracijskim pomjeranjima, o govoru migracije i da li ga uspješno pratimo — odnosu migracije i razmišljanju o njoj.

Migranti su radnici. To je njihovo početno i osnovno obilježje. Oni su to, na primjer u SR Njemačkoj, u 92,2% slučajeva (u populaciji kod Nijemaca 40%).¹

Kod druge generacije nastavlja se ta neprolazna migrantska karakteristika. »Danas u SR Njemačkoj živi preko milion inostrane djece i omladine. Sa slijedećih milion računa se u narednih deset godina. Dvije trećine te djece stranih radnika ne uspijeva završiti glavnu i osnovnu (MA) školu; 91,5% inostrane omladine ispod 20 godina traže radno mjesto priučenoga i nepriučenog radnika.«²

Ne radi se samo o nastavljanju sudbine roditelja. Kod druge generacije očita su obilježja bitnih pogoršanja njenog položaja, sa prijetnjama da se ta pogoršanja ubrzano uvećavaju.

Kako je obrazovanje bitna odrednica budućnosti potrebno je uočiti te generacijske razlike.

Gotovo polovina (45%) inostrane omladine u Njemačkoj (15—20 godina) niti ide u školu niti je zaposlena. Po tome se bitnije ne razlikuje ni naš jugoslavenski segment.³ Gotovo polovina ne uspije da završi ni osnovnu školu. Nakon završene osnovne škole oni su uglavnom (71,7%) u školama sa praktičnom nastavom, školama bez teoretske obuke — uče na poslu, posebno u jednogodišnjim školama.⁴ U srednjim stručnim školama sa potpunijom teoretskom obukom veoma su rijetki, a na višim stepenima gotovo ih i nema. Nezaposlenost je veoma česta i gotovo je dva puta veća nego među njemačkom omladinom.

Prema ovim obilježjima ta je omladina u bitnom zaostatku u odnosu na svoje roditelje. Kod prve jugoslovenske generacije, na primjer, udio onih sa 10 i više godina škole bio je 47,1% (1980, a 17% bilo ih je u 1972)⁵, odnosno radi se o onima koji posjeduju srednju stručnu spremu, što daleko izmiče stanju obrazovanosti naše druge generacije u inostranstvu. U odnosu na one koji kasnije pristižu, stanje se naglo pogoršava. Pridošli su, naime, nakon krizne 1974, uglavnom sa višim i visokim stepenima obrazovanja, što je omladini u inostranstvu uglavnom nedostižno.

U odnosu na njemačku omladinu, strana je sasvim izdvojen kvalitet.

¹ Bundesarbeitsblatt 1, 81, st. 106.

² Lockumer Protokole 22, 1978. Die zweite Generation. Ausländischer Kinder und Jugendlichen als das Subproletariat von morgen. Leistung Dr Karl Ermert, st. 1.

³ Wolfgang Nicke, Strukturelle Benachteiligung ausländischer Jugendlicher: Die Marginalisierung zweiten Generation, Berichte und Materialien 15, Alta, Essen/Landau 1983, st. 28.

⁴ DGB, Gewerkschaftliche Stellungnahme Analysen, Informationen 6, 1982, st. 162.

⁵ Ursula Mehrländer, Situation der ausländischen Arbeitnehmer und ihre Familienangehörigen in die Bundesrepublik Deutschland (Repräsentativuntersuchung 1980), Forschungsinstitut der Friedrich Ebert Stiftung, Bonn, 1981, st. 27.

Inostrani učenici iz šest emigracijskih zemalja
prema vrstama škola, 1981/82⁶

Vrsta škola	Razdioba učenika po vrstama škola		Učešće stranih u %
	inostranih	njemačkih	
Osnovna	50,8	27,8	11,9
Glavna	33,4	24,4	9,2
Posebna	4,8	3,8	8,6
Realna	4,2	16,0	1,9
Gimnazija	3,7	25,6	1,1
Integrirana	3,1	2,5	8,2
	100,0	100,0	

Strani učenici su uglavnom u osnovnoj i glavnoj školi (84,2%), a poslije ih se veoma rijetko susreće. Na ovim nižim obrazovnim nivoima njihovo je relativno učešće u odnosu na njihovu ukupnu populaciju znatno veće od učešća njemačkih učenika. Već na slijedećoj obrazovnoj stepenici postotak stranih učenika naglo opada kako pokazuje priložena tabela, gdje je učešće njemačke djece preko pet puta veće. Evidentno je da se djeca migranata nalaze na najnižim stepenima obrazovanja i od njega se teško odmiču.

Potrebno je uočiti i činjenicu da su migrantske okolnosti druge generacije takve da su uticaji roditelja na stanje njene obrazovanosti dosta ograničeni. Druga generacija, naime, i ovdje se pokazuje kao izdvojen migracijski kvalitet, odnosno varijacije kvaliteta prve ne dovode do značajnijih izmjenjivosti.

Jugoslovenska migracija dosta je pouzdan primjer. Izuzetna natprosječna obrazovanost prve generacije nije kadra da obezbjedi značajnijih razlikovanja i kod svojih potomaka.

Naša druga generacija uglavnom prati životnu sudbinu ostalih migrantskih nacionalnosti.⁷ Umjesto roditelja, drugi uticajni činioci daleko su veći.

Obrazovanje je važno za sadašnjost, ali još važnije za budućnost. Budućnost je u suštini uvećanje znanja. To je njena osnovna odrednica. Obrazovanje će ujedno biti i jedan od najutjecajnijih činilaca budućeg socijalnog diferenciranja. Posjedovanje ili neposjedovanje određenih znanja uvelike će upravljati životnom sudbinom ljudi. Na toj osnovi posebno će se uočavati razlike između domaćega i stranog stanovništva. Razlike će ubrzano rasti. Vrijeme u migraciji jest vrijeme ubrzanog obrazovnog napredovanja domaćeg stanovništva i nazadovanja stranog (druga generacija).

Budućnost je i bitna izmjena odnosa stanovništva i privrede. Ubrzan rast obrazovanja, odnosno sve vidljivije prisustvo znanja kao proizvodne

⁶ Wolfgang Nicke, op. cit., st. 23 i 24.

⁷ U školama za kvalifikovane radnike na primjer, naša djeca učestvuju sa 71,7% ukupnog broja učenika školske godine 1981/1982, dok kod ostalih šest migrantskih nacionalnosti taj broj iznosi 74,6%. (DGB Gewerkschaftliche, op. cit., str. 162.)

snage, mijenja ulogu demografskog činioca u razvoju. Umjesto kvantitativnih od sve većeg značaja jesu kvalitativne karakteristike.

Brojnost stanovništva igra sve manju ulogu. Bitan je njegov kvalitet.

Za migraciju to ima nemali značaj, kako u pogledu njenog obima, mogućnosti rasta, tako i položaja u društvu.

Smanjenje potreba za demografskim rastom koriguje ujedno i potrebe za uvozom stranaca. Na drugoj strani, zbog uvećanja potreba za obrazovanim ljudima sužava se prostor zapošljavanja stranaca. Njima će se sve manje pružati prilika da uspješno obavljaju sve manji broj zanimanja.

U društvenom smislu to je ubrzano kretanje prema donjem sloju, donjim vrstama zanimanja. Razlika između domaćega i stranog stanovništva i na ovoj će se osnovi uvećavati.

Druga generacija ima i ovdje svoja dodatna opterećenja.

Problem zapošljavanja mladih poznat je i raširen. Uveliko se odnosi i na krug razvijenih. Pored ostalog, tu je i jedna objektivna činjenica. Tehnološki razvoj, upravo zbog sve većeg zahtjeva za uvećanjem znanja, izgleda da sporije uvećava broj radnih mjesta od broja mladih koji pristižu na zaposlenje. Najveća trvenja oko zaposlenja tako su upravo na margini mladih. To je faktor koji djeluje na rast nezaposlenosti mladih stranaca, čak i onih koji uspiju osvojiti određen stepen stručnog znanja. Razlika u zaposlenosti domaće i strane omladine sve će se uvećavati.

Migracija je život u marginalnosti. To je sudbina i prve i druge generacije. Kod ove posljednje to je daleko naglašenije.

Sužene mogućnosti u sticanju obrazovanja predstavlja početni uticajni činičnik pogoršavanja životne sudbine. Ne odnosi se ovo samo na svijet rada, na mogućnost zauzimanja radnih mjesta sa višim stepenom složenosti. Obrazovanje je pretpostavka i preuzimanje i drugih društvenih uloga. Vrijednost i uticaj u društvu uvelike je u vezi sa stepenom obrazovanja. Najniži stepen obrazovanosti djece druge generacije nužno ih kao odrasle stavlja na posljednju marginu društvene strukture. Taj njihov položaj dobro će osjetiti i buduće generacije migranata: treća, četvrta i daljnje.

Ipak, i ovdje su na vidjelu neka kvalitativna razlikovanja ove od drugih generacija migranata, njihovih roditelja, prve generacije, kao i njihovih budućih potomaka, treće i narednih generacija.⁸ Riječ je o umanjenoj identitetu, toj vrsti opterećenja.

Pitanje identiteta kod prve generacije ima umanjeno značenje samom činjenicom da su ga stekli u vlastitoj zemlji porijekla i da su kao odrasli ljudi stigli na rad u inostranstvo. Planovi i želje za povratkom jedan je od te vrste pokazatelja. U inostranstvu se radi, ali se planira i želi povratak u domovinu.⁹ To želi i druga generacija, ali mnogo manje. Problem je među-

⁸ Pored prve i druge već je visoko učešće i treće generacije migranata. U SR Njemačkoj već je 38% druge generacije u braku pretežno više od 6 godina, a kod Jugoslovena već 86% ima djecu.

⁹ Prema jednom anketnom ispitivanju u SR Njemačkoj 86,7% jugoslovenskih građana (1980) planira povratak. Ursula Mehrländer, isto, str. 545.

Mladi između 15—24 godine planiraju povratak u 26,7% slučajeva. Prema jednom drugom istraživanju 30% inostrane omladine želi se vratiti, 30% želi ostati u SR Njemačkoj 37% je neodlučno i nema sigurnijih planova. Spremnost za povratak najveća je kod Španaca (39%) i Grka (37%), a najmanja kod Turaka (27%) i Jugoslovena (21%). (Materialien zur Berufsvorbereitung und Berufsausbildung ausländischer Jugendlichen, Dokumentation /Zusammenstellung/, Jann Vin, Bonn, 1981, str. 145.)

tim što želje i planovi migranata imaju malo značenje za stvarnost migrant-skih tokova. Migracija ima svoje zakonitosti i svoja zakonska i sistemska ispunjenja koja slijedi, gdje želje i planovi migranata imaju minimalnu ulogu, ukoliko je uopšte imaju. Tu je upravo problem identiteta druge generacije kao njeno ključno opterećenje.

To je generacija nad kojom se prelamaju dva snažna uticaja: uticaj roditelja, na jednoj, i uticaji sredine, na drugoj strani.

Roditelj je ovdje uglavnom privremeno ili sa takvim ubjedenjima živi. Veliki dio njegovih poimanja i planova vezan je za domovinu, identitet sa kojim uglavnom živi. U inostranstvu on provodi parcijalan život, uglavnom vezan za svijet rada. Za dijete koje tu raste i stiče početne predstave o životu, ta slika, međutim, nije parcijalna. Ali do potpune ove slike zbog vidljive segregacije stranaca i prema strancima nije moguće doći. Ostaje se uglavnom na pola puta, na raskršću između domovine svojih roditelja, koja je djetetu nepoznata i strana, i sredine življenja, za koju osjeća da nije njegova, koja ga ne prihvata. To je teret identiteta koji nije mali i kojeg je ova generacija dužna da ponese u svoj njegovoj težini. Bježanje iz škole već u prvim godinama potpunijeg poimanja svoje ličnosti i položaja u društvu, odnosno odsustvo tog poimanja u mnogih, završavanje same osnovne škole i ostajanje bez potpunije stručne izobrazbe, samo je jedan red pokazatelja. Drugi je u asocijalnosti, prestupništvu i sl.¹⁰ To je posledica tereta odsustva identiteta, koji je veći nego i u prve i u narednih generacija. Zbog toga mnogi ovu generaciju nazivaju izgubljenom ili generacijom bez budućnosti. To su neke od cijena migracije, a izgleda da je ta cijena koju plaća druga generacija najveća.

Nije pojava druge generacije i problema koji je prate samo puka hronologija u migraciji. Druga generacija samo je dio ukupnih izmjena migracijskog kvaliteta, a one su brojne raznovrsne i značajne. Da se istakne samo neke, one koje padaju u oči kada je u pitanju naš migracijski agregat.

Sada je moguće već sasvim pouzdano reći da migracija nije kratkotrajno zadržavanje pojedinaca radi zaposlenja. Ova poslednja, masovna, traje u nas već blizu dvije decenije, prevladava razna krizna iskušenja, mijenja se i uvećava. Prisutna je visoka sklonost ka zadržavanju ove vrste zaposlenosti. Trajanje migracije, odnosno njena starost već je prilično odmakla. Spadamo među najstarije migrantske nacionalnosti u Evropi. Iako smo u ovoj poslednjoj prilično zakasnili,¹¹ ubrzo smo osvojili i visoko kvantitativno učešće, a i stacionarnost kao vidljivu karakteristiku. U 1979. broj inostranih radnika koji su u SR Njemačkoj 10—15 godina iznosio je 18,9%, u 1981. bilo ih je 27,1%, a 1982. još više: 31,1%. Izrazita migracijska osobina produženog boravka kod jugoslovenskih radnika još je naglašenija ka-

¹⁰ Iznenađujući rezultat ovog istraživanja jest da se vidan dio ove omladine (oko 40%) odnosi na one koji su prvi put teže kažnjeni za razbojništvo i teže krađe. (Zwischen Getto und Knast? Jugendliche Ausländer in der Bundesrepublik, RORO Rowohlt, 1981, str. 13.)

¹¹ U 1961. broj jugoslovenskih građana u SR Njemačkoj iznosio je 16.400, odnosno 2,4% inostranog stanovništva u ovoj zemlji i nije se bitnije mijenjao sve do 1967. kada otpočinje masovan migracijski odlazak. U toj godini broj naših ljudi u SR Njemačkoj dostiže 140.553 (8,7% ukupnog stranog stanovništva) i od tada se ubrzano uvećava do maksimalnog iznosa u 1974. od 707.771, odnosno 17,3% ukupnog broja stranog stanovništva. Kada smo mi otpočeli sa migracijom (1967) u SR Njemačkoj je već bilo 1.806.653 strana građanina, odnosno 991.255 radnika. (Gerhart Mohler ... Zweisprache Deutsch für Ausländerkinder, Donauwörth, str. 229.)

ko po obimu tako i tempu rasta. Učešće ove grupe radnika (boravak 10—15 godina) ovdje je u 1979. bio 24,9%, u 1981. bio je 46,9%, a u 1982. već 51,8%. Efekat kumuliranja naše migracije u inostranstvu veoma je izražen. Ranije otišli u visokom procentu zadržavaju ovo zaposlenje a pridružuju im se novodošli. Vrijeme u migraciji uvelike je produžavanje ove vrste zaposlenja pa su na pomolu visoka učešća onih koji su u inostranstvu 20 i više godina.

Produženje boravka jedna je kvalitativna karakteristika jugoslovenskih radnika. Druga se odnosi na sklonost povratka.

Bilo koji indikator da se upotrijebi, uočljiva je smanjena sklonost povratka jugoslovenskih građana u odnosu na druge migrantske nacionalnosti.

Stepen rotacije naših radnika u SR Njemačkoj manji je od ukupnog broja stranaca. U razdoblju 1967—1982. u SR Njemačku stiglo je 6.320.281 stranac, a iz nje se vratilo 5.160.529, odnosno 82% od broja pristiglih. Kod jugoslovenske migracije procenat učešća onih koji su se vraćali manji je i iznosi 75% (pristiglo 1.414.329, a vratilo se 1.063.884).¹²

Na slične zaključke upućuju i provedena anketna ispitivanja. Relativno je manje učešće jugoslovenskih radnika koji se žele vratiti, nego radnika drugih nacionalnosti, odnosno znatno je više Jugoslovena nego drugih koji žele ostati u SR Njemačkoj. Na pitanje koliko dugo namjerava ostati u SR Njemačkoj, 42,1% jugoslovenska ispitanika odgovorilo je: »uvijek, tako dugo koliko je to moguće« što samo nešto zaostaje za Turcima (46,6%), a znatno je ispred ostalih migrantskih nacionalnosti (prosjek 37%).¹³

Indikator opredijeljenosti na integraciju i asimilaciju takođe govori o osobenosti jugoslovenskog migracijskog kvaliteta. Integracija i asimilacija na drugoj je strani sklonost ka povratku, pa je visoko učešće prvoga korekcija drugog.

Prema anketnom ispitivanju jugoslovenski ispitanici izražavaju najviši stepen i sklonost asimilaciji i iseljeništvu. Na pitanje jesu li se interesirali oko primanja njemačkog državljanstva 17,5% jugoslovenskih ispitanika odgovorilo je da su se »jako interesovali« (prosjek svih nacionalnosti 13,2%), odnosno da su se »nešto interesovali« 33,4% (prosjek 32,1%).¹⁴ Do sličnih zaključaka dolazi se i kada se upotrijebe podaci o sklapanju braka sa njemačkim partnerom, izricanju sudova o školovanju djece, njemačkim školama i druženja sa njemačkim kolegama, stepenu spojenosti porodica i sl. Svi ti i drugi podaci govore da su se u migraciji, u ovom vremenu, dogodile krupne promjene — umjesto migracije pojedinaca sve se više zbiva migracija kompletnih porodica. A tada su sasvim druge predstave, preokupacije i ciljevi u migraciji. Na to posebno ukazuje razdoblje nakon 1974.

¹² Stepem rotacije kao indikator sklonosti povratku ima ograničeno značenje. Ovi brojevi ne odnose se samo na nova lica. U pitanju su odlasci i povratci kao takvi, gdje je visoko učešće i onih koji su više puta odlazili i vraćali se. Ipak, i ovo je u stanju da ukaže na razlikovanja jugoslovenskog migracijskog kontingenta.

¹³ Marplan Forschungsgesellschaft mbH, Offenbach 1974, str. 27.

¹⁴ Marplan . . . 1984, isto, str. 41.

Podaci govore da se naša migracija bitno rascijepila u svom kvalitativu. Ako je do 1974. i bila određenim dijelom privremena i radna, krizna situacija (a i izmjena migracijskih politika) donijela je bitne zaokrete. Otad ona je sve više porodična i iseljenička sa tendencijom daljnjeg jačanja. Izuzetan je rast kvalifikovanosti migranata. Odlaze uglavnom mlađi sa kompletnim porodicama, natprosječnih stepena stručnosti, nerijetko najviših, sa veoma izraženim sklonostima trajnijeg ostajanja, integracije i iseljeničtva.

Ne može se reći da su pomjeranja u migraciji posljedica vlastitog i nezavisnog događanja. Iako svakako postoji red nezavisnih migracijskih faktora značajan dio promjena pod vanjskim je političkim uticajem.

Migracijska je politika od nemalog uticaja.

Uspješno bavljenje migracijom pretpostavlja i ističe potrebu posjedovanja pouzdanih informacija o migraciji i njenim kvalitativnim pomjeranjima, ali i o migracijskim politikama. Je li i naše znanje o migraciji uspješno zabilježilo sve njene kvalitativne promjene, posebno ih vrednovalo, otkrilo njihovo puno značenje? Koje su osnove migracijskih politika i izmjena koje se događaju? Je li govor o migraciji usklađen sa govorom migracije, odnosno je li migracijska politika uspješno u sebe inkorporirala sva prisutna i relevantna migracijska znanja? Neki podaci govore da je govor migracije na nemaloj razdaljini od samog govora o njoj. Govor o migraciji nema u vidu bitna kvalitativna migracijska obilježja i njihovu izmjenljivost, odnosno teško da takav može predstavljati osnovu uspješne i pouzdane migracijske politike. Koje je, na primjer, pravo značenje stanovišta o privremenosti i postepenosti povratka naših radnika? Može li to predstavljati osnovu uspješnog migracijskog bavljenja, uspješne migracijske politike? Rezultati su takvi da otvaraju više pitanja nego što pružaju odgovora. I pored izuzetnih napora oko povratka tih radnika rezultati su veoma skromni i ne bilježe veći rast čak i u odnosu na nacionalnosti, čijim zemljama to nije predmet migracijske politike. Naprotiv, naša je migracija natprosječno vezana za zemlje rada, težeći produženju boravka, a u značajnom dijelu integraciji i iseljeničtvu. Tokovi su povratka, pored svih društvenih napora, ispod prosjeka. Rezultat je, mada nelogičan, posve očekivan. Govor migracije sasvim je drugačiji od govora o njoj. Ostale su nedovoljno uočene i osnovne kvalitativne karakteristike migracije, a koje bi onda trebalo da budu predmet bavljenja ove vrste politike. Ostala je neuočena činjenica da privremenost nije stanje nego politika. Migracija ne teži privremenosti nego trajanju, mijenjajući svoje izražajne oblike. Potreba je, međutim, određene politike sasvim suprotna. Ona, zbog određenih ciljeva, nastoji negirati ovu osnovnu migracijsku osobinu i označiti je privremenom, prolaznom pojavom. Ukoliko se za predmet našeg migracijskopoličkog bavljenja ne uzme prvo (trajnost) nego drugo (privremenost), ne čini se ništa drugo nego se doprinosi realizaciji migracijske politike razvijenih. Vlastiti rezultat (povratak) tada nužno mora da izostane.

Pitanja koja se postavljaju na polju naše inostrane migracije brojna su i složena. Samo izuzetna oskudnost ove vrste znanja i posebna skromnost naučnog bavljenja ovom problematikom ne dozvoljava da se sagleda-

ju sve njene dimenzije, njeno puno ekonomsko i društveno značenje. Ona je uvelike svedena na isprazni pojam sociogeografske mobilnosti, iako ga po svom unutrašnjem sadržaju daleko nadilazi. Čini se da je Sundbärg zaista bio u pravu kada je, imajući u vidu odnose u Švedskoj još 1913, ustanovio da »diskusija o švedskoj migraciji znači isto što i diskusija o Švedskoj, te da je teško naći i jedan jedini politički, socijalni ili ekonomski problem, a da direktno ili indirektno nije pod uticajem fenomena inostrane migracije«. ¹⁵ Ako se ovo shvati i kao poziv na potpunija istraživanja, onda je odgovor na njega uvelike izostao. Znanje o migraciji uglavnom je daleko ispod njenog pravog značenja. Odatle i tolika skromnost upravljačkih instrumenata; još uvijek vlada fenomen spontanosti, prepušten djelovanjima konjunkturnih oscilacija tržišta rada, demografskim i sl. uticajima. O migraciji kao razvojnoj činjenici, njenom punom razvojnom sadržaju, činiocu koji doprinosi promjeni odnosa razvijenih i manje razvijenih dosad je uglavnom bilo malo govora. To izgleda da tek čeka svoju potpuniu razradu.

Bilježi se nemali zaostatak znanja i o dosadašnjem migracijskom događanju, a ubrzano se ide i ulazi u novi migracijski kvalitet. Koje je, na primjer, značenje činjenice o pojavi otvorenog migracijskog društva, neprekidnog prisustva značajnog dijela građana u inostranstvu, ali koji su u određenoj i nemaloj vezanosti za zemlju? Postoji li znanje o toj vrsti odnosa i koje je njegovo razvojno značenje? Kako regulisati taj odnos da on bude povoljniji? Jer, otvoreno migracijsko društvo nije samo odnos sa zemljama u kojima žive naši građani. To je izgradnja odnosa sa posebnom grupom građana koji se dobrano razlikuju od onih koji su ostali u zemlji, imaju drugačije zahtjeve i potrebe pa i drugačije interese.

Jesmo li dovoljno uočili ove razlike, odnosno jesmo li na tragu uspješnijeg uređenja ovog odnosa?

Jedno od posebnih pitanja naše migracije odnosilo bi se na interes i politiku. Koji su naši interesi u migraciji i jesu li oni pouzdano utvrđeni? Koji su, na primjer, naši interesi da nam se u inostranstvu nalazi preko milion ljudi, sa nužnim procesom kvalitativnih izmjena uglavnom nepoželjnih (druga i ostale generacije, rast kvalifikovanosti, iseljništvo)? Je li migracijska politika na tragu ostvarenja naših interesa, odnosno koji je sklad između interesa i politike?

Teško je reći da se radi o pouzdano definisanim i poznatim interesima.

Odgovori na ova pitanja traže daleko veći obim znanja nego što ga imamo.

Razlog je svakako i u veoma niskom društvenom ugledu migranata. Prevladava pojednostavljen pogled koji je škrta osnova razvijanja pouzdanih znanja. Migracija je shvaćena kao konjukturni fenomen tržišta rada i iz toga početnog poimanja veoma teško izlazi. Odatle vjerovatno i toliki društveni ugled migracije u njenoj početnoj fazi, kad je trebalo iznalaziti radna mjesta u inostranstvu, upućivati grupe radnika i zbog toga svakako

¹⁵ Navedeno prema: Jürgen Bevölkerungsgeographic, Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, str. 312.

putovati. Sada, kada se složenost problema veoma uvećala, početna su poimanja i početni metodi rješavanja neprihvatljivi, a do novih se veoma teško dolazi.

Aktuelna teškoća migracijske diskusije, posebno migracijske politike uvelike se odnosi na ovu vrstu ciljeva i predmeta posmatranja. Teško je tvrditi da su nam ciljevi u migraciji poznati i pouzdani. Slično je i sa predmetom posmatranja.

Diskusija se i danas odnosi na pojedinca i njegovu migracijsku sudbinu, na tu vrstu ciljeva.

Koji je, međutim, odnos individualnoga i društvenog u migraciji, odnosno koje je značenje migracije u razvoju? Koji je obim i vrsta ovih uticaja? Posebno, koji je predmet posmatranja na kojem bi to bilo moguće utvrditi? Da bi se došlo do novog saznanja potrebno je promijeniti predmet. Ovdje se to dosta teško ostvaruje.

Odsustvo argumentovanijeg protivljenja našoj inostranoj migraciji, njenom vladajućem modelu, prevladavanje stanovišta podrške otvara početno i krupno pitanje: Obogatiti se radeći kod drugog? Radi li se o političkom odgovoru ili odgovoru neoklasične ekonomije? Odgovor političke ekonomije jasan je i poznat, ali je naša inostrana migracija sa tog stanovišta sasvim nedovoljno analizirana. Kada bi se otvorila ta vrsta potpunije diskusije možda bi se došlo i do drugačijih odgovora, drugačijih ciljeva i predmeta posmatranja. A na toj osnovi možda bi se došlo i do odgovora o mogućnostima i potrebama ostvarenja drugačije migracije, one koja će umjesto sadašnjeg slijeda interesa razvijenih potpunije slijediti interese vlastite zemlje porijekla.

Evropska migracija sve se očitije nudi kao poseban kvalitet, bez paradigme. Prekookeanska migracija (i znanje o njoj) očito da ne može biti primjer za ugled. Potrebni su posebni istraživački naponi da se ta posebnost i njene posljedice pouzdanije utvrde. Kod druge generacije ta razlikovanja i izdvojenost posljedica dosta je vidljiva.

U susretu sa drugim migracijskim politikama, posebno politikama razvijenih zemalja, izgleda da smo izgubili na vremenu, u velikom smo zaostatku. Dok su se prve veoma transformisale, mi jedva da smo odmakli od početnih predstava. Migracijske politike razvijenih, na primjer, veoma su odmakle od početnih poimanja privremenosti migracije, a mi smo to, tako reći, zadržali u izvornom značenju. Danas te zemlje već uvelike provode politiku integracije i asimilacije, posebno druge generacije, otvaraju diskusiju interkulturalizma, multikulturalizma, višenacionalnih i višejezičnih zajednica, i sl., a sve to iz jednoga osnovnog razloga: mladost i njena uloga u razvoju. Mladost ne samo kao nužan biološki produžetak nego prije svega kao inovator znanja. Samo je mladost ona koja usvaja nova znanja, koja može to učiniti. Odatle i doslovno značenje da je nacija bez mladosti nacija bez budućnosti. Ako nema vlastite, traže se rješenja u pretapanju strane, što se uspješno ostvaruje. Dolazi se do mladosti da bi se obezbjedio razvoj.

A šta je na drugoj, našoj, strani. Mi i dalje ove ljude držimo za privremeno odsutne. U spisima ih evidentiramo kao naše. Šta će se ipak dogoditi ako se i ovdje ponovi migracijska istorijska istina o visokom procen-

tu trajnog ostajanja i iseljništva. U ovom i prošlom vijeku od ukupnog broja prekomorskih emigranata tamo ih je ostalo oko 75%.¹⁶ Hoće li se ta migracijska istina ponoviti i na našem primjeru savremene evropske migracije? A mnoge činjenice govore kako postoje razlozi da taj procenat bude čak i veći, što je svakako jedan od pokazatelja posebnog migracijskog kvaliteta Evrope. Koje značenje ima za razvoj toliki demografski gubitak posebno toliki gubitak mladosti?¹⁷

Put za traženje ovih pouzdanih i značajnijih društvenih odgovora ima svoj početak. Potrebno je prije svega izići na teren migracijske stvarnosti i snaći se u njoj. Potrebno je steći realnu migracijsku sliku o sebi. Oslobođiti se zablude, vjerovanja i očekivanja, neargumentovanih stanovišta, potrebno je priznati kvalitativnu izmjenljivost u migraciji.

Priznati različitost interesa u migraciji, kako zemalja učesnica tako i migrantskog sloja bilo radnika ili stanovništva. Tek bi na toj osnovi mogla da otpočne diskusija, koja bi se vjerovatno uveliko razlikovala od dosadašnje ali koja bi vodila sigurnijim pravicima i prolazima do našega nacionalnog interesa u migraciji, do njegove zaštite. A da bi se to ostvarilo sigurno je da će biti potrebno okrenuti se i prema određenim teoretskim pitanjima migracije, otvoriti diskusiju o ciljevima i predmetima istraživanja.

Promjene migracijske politike tada će se postavljati same od sebe.

U diskusiji migracije potrebno je imati u vidu i stanovišta koja ističu da je odvođenje 15—20 miliona stanovnika Afrike, posebno sa njene zapadne obale, bilo dovoljno da se zaustavi njen razvoj. Ili stanovište Marksa, koji je, pišući o migraciji Irske, približno rekao: »Čemu može da se nada jedna nacija kada joj se pusti toliko krvi?« Ameriku je uveliko podigla evropska migracija. Odnos u razvoju danas je sasvim drugačiji od njegovih početaka. Osobina migracije jest u tome da ubrzano gradi tamo gdje stigne. A šta je sa zemljama iz kojih migranti potiču?

¹⁶ U 19. i 20. vijeku otputovalo je u migraciju u prekomorske zemlje 60—70 miliona Evropljana, od čega je oko 75% tamo i ostalo, više od polovine od toga u SAD. (K. Davis, »The migrations of human population« *Scientific American*, September, 1974, str. 91—105.)

¹⁷ Neke ocjene u Ekonomskom institutu, Beograd, daju mogućnosti da Jugoslavija putem spoljnih migracija u periodu 1971—2000. izgubi 1 do 1,5 milion stanovnika. (T. Mušina . . . Stanovništvo i zaposlenost u dugoročnom razvoju Jugoslavije. Ekonomski institut, Beograd, 1971, str. 52.)

SECOND-GENERATION MIGRANTS OR THE NEED OF CREATING A REALISTIC MIGRATION-RELATED PICTURE OF ONESELF

SUMMARY

In the first part of the work the author deals with the problems of second-generation migrants in the belief that a discussion of migrant children can contribute to the creation of a realistic picture of migration, i.e. of a change in migratory scope. Labour migration is, in a way, turning into emigration, but in terms of education migrant children are even worse off than the parents' generation vis-à-vis their future in the countries of immigration. Besides, their burden pertaining to the problem of identity is more stressed than in the case of the parents' generation. The desire of migrant children to return to the country of origin (of the parents) is decreasing, although they do not fully accept the host country, either. This dilemma actually constitutes a part of entire changes in migratory qualities. In this connection, the question of temporariness of migrants' stay abroad is problematized in the second part of the work. It is explained that Yugoslav migrants' »term« abroad is very long, that theirs is a high level of assimilation in the countries of immigration, and that return flows are below average, despite the desires of the migrants themselves and the efforts of Yugoslavia. In other words, migration tends to be of a long duration, whereas the concept of temporariness does not reflect the real situation but is a reflection of politics. In the author's belief, a more exhaustive discussion should be started because Yugoslavia's migration policy lags behind the policies of the industrial (immigration) countries. The initial principles of seeing migration as a booming phenomenon are adhered to, while such a position is abandoned by the policies of the immigration countries. The countries concerned now work on integrating and assimilating second-generation migrants in particular, being conscious of the role of young people in development. The author's conclusion is that a definition of migrant reality should be reached and that a more realistic migration-related picture should be created.